

Abdullâh Hasîb Efendi'nin Kaleminden Hüsni-Matla' Sanatı

The eloquent narrative of the art of hüsni-matla' through the words of Abdullâh Hasîb Efendi

Ersin Durmuş*

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:

Corresponding author:

* Ankara Sosyal Bilimler
Üniversitesi
ersin.durmus@asbu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8532-2580

Başvuru / Submitted :

1 Ağustos 2023

Kabul / Accepted :

19 Eylül 2023

DOI: 10.21021/osmed.1336008

Atıf/Citation:

Durmuş, E. "Abdullâh Hasîb
Efendi'nin Kaleminden Hüsni-
Matla' Sanatı", Osmanlı
Medeniyeti Araştırmaları
Dergisi, 19 (2023): 52-62.

Benzerlik / Similarity: %11

Öz

Abdullâh Hasîb Efendi hem Osmanlı devlet adamı hem bir yazardır. Devletin farklı kademelerinde ve farklı alanlarda memuriyet görevlerinde bulunmuştur. Tercüme, şerh ve telif eserleri vardır. Abdullâh Hasîb Efendi'nin bir eseri de bu makale ile tespit edilen fakat henüz ulaşılamayan *Gülzâr-ı Edeb* adlı risaledir. Bu eser bedî'iyye (sanat, edebiyat, estetik) ile ilgilidir. Eserin hüsni-matla' ile ilgili kısmı "*Gülzâr-ı Edeb Adlı Risâle-i Bedî'iyyeden Hüsni-Matla' Ta'rifi: Hüsni-Matla' Yahut Hüsni-İbtidâ*" başlığı ile Osmanlıca olarak yayımlanmıştır. Söz konusu kısım bu makalenin ana konusunu teşkil etmektedir. Hüsni-matla, belagatin dolayısı ile edebiyat ve klasik şiirin araştırma alanına giren bir konudur. Abdullâh Hasîb Efendi ise bu konuyu tüm konuşmacı ve yazarlara hitap edecek şekilde genişleterek ele almıştır. Yazar, hüsni-matla'ı bir sanat olarak değerlendirmektedir. Ayrıca yaygın kabulün aksine hüsni-matla'ı, şiirle ve bir eserin başlangıç bölümüyle sınırlandırmamıştır. Örnekler üzerinden konuyu derinlemesine ele alan Abdullâh Hasîb Efendi, konuşmacı ve yazarların hüsni-matla' sanatını kullanmaları gereken yerleri de özellikle vurgulamıştır. Bu makalenin amacı Abdullâh Hasîb Efendi'nin hüsni-matla' konusunda öne çıkan fikirlerini ortaya koymaktır. Çalışmada Abdullâh Hasîb Efendi'nin hüsni-matla' konusuna bakışı, konu ile ilgili farklı kaynaklarla da karşılaştırılarak ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdullâh Hasîb, Osmanlı dönemi, hüsni-matla', şiir

Abstract

Abdullâh Hasîb Efendi, was a distinguished luminary who graced both the realm of Ottoman statesmanship and the literary domain. He adorned the exalted corridors of the state bureaucracy, adroitly navigating through various echelons and disciplines. His literary repertoire encompassed translations, erudite commentaries, and original copyrighted compositions, displaying his multifaceted brilliance. Abdullâh Hasîb Efendi, the eminent luminary of his time, has further etched his intellectual legacy with a notable treatise titled "*Gülzâr-ı Edeb*" which is about bedî'iyye (art, literature, aesthetics). Although acknowledged by this present scholarly inquiry, this work remains elusive, yet to be unveiled and explored. The part of the work related to hüsni-matla titled "*Gülzâr-ı Edeb Adlı Risâle-i Bedî'iyyeden Hüsni-Matla' Ta'rifi: Hüsni-Matla' Yahut Hüsni-İbtidâ*" was published as an article penned in Ottoman. This part is the main subject of the article. Abdullâh Hasîb Efendi delves into the domain of hüsni-matla', an area encompassed by the research field of rhetoric literature and classical poetry. In doing so, he magnanimously broadens its scope to resonate with speakers and writers alike. The author skillfully approaches hüsni-matla' as an art form in his scholarly article. Contrary to prevailing misconceptions, Abdullâh Hasîb Efendi defied the conventional boundaries of hüsni-matla', not restricting it solely to poetry and opening chapters, but rather, he explored the subject extensively, exemplifying its usage and highlighting its applicability for speakers and writers in various contexts. The aim of this article is to reveal Abdullâh Hasîb Efendi's prominent ideas about hüsni-matla'. This study comprehensively analyzes Abdullâh Hasîb Efendi's perspective on hüsni-matla', meticulously comparing it with diverse sources on the subject, thereby offering a detailed evaluation.

Keywords: Abdullâh Hasîb, Ottoman period, hüsni-matla', poetry

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son dönemi, mevcut edebî birikimin tespitine dair yapılan çalışmaların yanı sıra yeni arayışlarının da yoğun olduğu bir zaman dilimidir. Dönemin süreli yayınları ise adeta bu çalışmaları yansıtmada bir ayna görevi üstlenmiştir. Osmanlı devlet adamları içerisinde ilim adamı, münevver, muharrir, şair, hattat, bestekâr ve sanatın farklı alanlarıyla iştigal eden zevatın sayısı da azımsanamayacak bir yekûn teşkil etmektedir.

Abdullâh Hasîb Efendi (1839-1912) de Osmanlı Devleti'nin son dönem devlet adamlarındandır. Musul doğumludur. Hz. Ömer'in soyundan geldiği için Farukîzâde olarak da bilinir.¹ İyi derecede Arapça ve Farsça bilmektedir. Tapu kalemi refik-i evvelliği, icra mahkemesi mümeyyizliği, mühürdarlık, adliye müfettişliği, maarif müfettişliği, meclis ve komisyon üyelikleri, Dârulmuallimîn belagat muallimliği, Encümen-i Tefiş ve Muayene reis vekilliği ve reisliği gibi görevlerde bulunmuştur. Eserleri arasında: *Misbâhu'n-Necâh* (İmam-ı Gazzâlî'den tercüme), *İmruülkays Kasîde-i Mu'allakası'nın Şerhi*, tercüme ve şerh eserleridir. Ayrıca *Et-Tersî' fî Envâi'l-Bedî* ve *Er-Riyâzü'l-Hasîbiyye fî Akvâli'l-Hukemâi'l-İslâmiye* isimli telif iki eseri daha vardır. Ancak bu iki eseri kitap basım denetimleri ile ilgili mekanizmalara takıldığı için basılamamıştır.² Osmanlı Devleti'nin yayınlarla ilgili denetimlerinde aktif görevlerde bulunmuş bir ismin de bu mekanizmalara takılması üzerinde durulması gereken ayrı bir husustur.

Abdullâh Hasîb Efendi'nin bu çalışma vesilesi ile tespit edilen fakat ulaşılamayan bir eseri de *Gülzâr-ı Edeb* adlı bedî'yye (sanat, edebiyat, estetik) konulu risaledir. Eser, farklı müelliflerce aynı isimle kaleme alınmış eserlerle karıştırılmamalıdır. Bu çalışmaya konu olan: Hüsn-i matla' ile ilgili yazı, *Gülzâr-ı Edeb*'in bir bölümüdür ve Girit Ahâlî-i İslâmiyyesi Muhtâcîni Menfaatine Mahsus Resimli Gazete'nin Nüsha-i Fevkalâdesi'nde neşredilmiştir. Nüsha-i fevkalâdeleri bir nevi günümüz dergilerinin özel sayılarına benzetmek mümkündür. Bu nüsha Maarif Nezaret-i Celilesi'nin h. 26 Safer 1315 ve r. 15 Temmuz 1313 (m. 27 Temmuz 1897) tarih ve 43 numaralı ruhsatnâmesi ile İstanbul Mahmûd Bey matbaasında basılmıştır. "Dış kapak, ilaveler ve sayfa numarası olmayan resimler-fotoğraflar ile birlikte toplam 168 sayfadır."³ Resimli Gazete'de ismiyle müsemma olacak şekilde çok sayıda görsel yer almıştır. Gazete yazarlarına ait görseller de bu kapsamda kullanılmıştır. Aynı zamanda Osmanlı devlet adamı olan Abdullah Hasîb Efendi'nin üniformalı fotoğrafına da yazısının başlangıcında, 4. Sayfanın 1/3'ünü kaplayacak şekilde yer verilmiştir.⁴ Fotoğrafın hemen altında yazar, "Encümen-i Tefiş ve Muâyene Reîs Vekîli Sa'âdetlü Abdullâh Hasîb Efendi Hazretleri" ifadesiyle tanıtılmıştır.

Abdullâh Hasîb Efendi'nin hüsn-i matla' konulu yazısına ise nüshanın 4-10. sayfaları arasında yer verilmiştir. Yazının başlığında, *Gülzâr-ı Edeb* adlı risâle-i bedî'iyeden alındığı bilgisi vardır.

¹ Rukiye Özer, "Resimli Gazete 1312-1315 İnceleme, Fihrist, Seçme Yazılar" (yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2018), 67'de Resimli Gazete'nin yayın kadrosu bölümünde "Abdullah Hasib (Farukîzâde)/ Abdullah Hasib Yardımcı Efendi'nin hayatı" başlığı altında sehven mutasavvif Abdullâh Hasîb Efendi'nin hayatına yer verilmiştir. Resimli gazetenin yazarı olan Abdullâh Hasîb Efendi ise devlet adamıdır. "Fârûkî" olan da devlet adamı Abdullâh Hasîb Efendi'dir. Musul eşrafından Farukîzâde Mahmud Efendi'nin oğludur.

² Abdullâh Hasîb Efendi'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi için bkz. Kasım Hızlı, "Son Dönem Maarif Bürokratlarından Abdullah Hasib Efendi ve Mekâtib-i Gayr-ı Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği" 2. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, der., Murat Öztürk ve Halit Yabalak, Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2020, s.267-269.

³ Rukiye Özer, "Resimli Gazete 1312-1315 İnceleme, Fihrist, Seçme Yazılar" (yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2018), 32.

⁴ Bkz. Ek-1.

Kaynak olarak kullandığımız nüshada⁵, yazının son sayfasında ıslak imza suretinde *Hasîb* ismi de yer almaktadır.⁶ *Gülzâr-ı Edeb*'e ulaşamadığı için eserin mahiyeti ile ilgili ayrıntılı bilgi de mevcut değildir. Ancak bu çalışmada neşredilen ve değerlendirilen yazının gerek *Gülzâr-ı Edeb*'e atfen başlığında yer alan *risâle-i bedî'iyye* ifadesi gerekse hüsn-i matla' ile ilgili kısım, *Gülzâr-ı Edeb*'in genel anlamda bir belagat kitabı olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte eserin tercüme ya da telif olup olmadığına dair net bir bilgi olmasa da içerikte Osmanlı şairlerine ait Türkçe örnek beyitler olması, eserin tercüme olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Bu risalenin de adı geçen iki eserde olduğu gibi sansüre takıldığı için elimize ulaşmamış olma ihtimali söz konusudur. Nitekim son dönem Osmanlı matbuatında bu tür durumlarla sıklıkla karşılaşmak mümkündür.

Hüsn-i Matla' Yahut Hüsn-i İbtidâ

Belagat, edebiyat ve şiir birbirinden ayrı düşünülemez üç başlıktır. Hüsn-i matla', da Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında belagatin ve şiirin ortak konusudur. Hüsn-i matla' ile ilgili temel bilgileri gerek Osmanlı Türkçesi ile hazırlanmış edebiyat ve belagat kitaplarında, gerek günümüz akademik eserlerinde bulmak mümkündür. Ancak bu bilgiler muhtasar denebilecek düzeydedir.⁷ Bu açıdan bakıldığında Abdullâh Hasîb Efendi'nin hüsn-i matla' konusunu müstakilen yedi sayfalık bir hacimde ele alması başlı başına bir önem taşımaktadır.

Hüsn-i matla'ı anlamak için öncelikle matla'ın ne olduğu netleştirilmelidir. Kelime, Arapça tale'a (طلع) sülasi masdarından türemiştir. Doğu zamanı, güneşin ya da sair gök cisimlerinin doğuşu gibi anlamları olan matla' bir edebiyat terimi olarak genellikle manzumelerin özellikle de kasîde ve gazelin ilk beytine verilen ad olarak tanımlanır.⁸

Abdullâh Hasîb Efendi de çalışmasının doğası gereği matla' konusuna temas etmiştir. Abdullâh Hasîb Efendi yaygın kabulden farklı olarak matla'ın tanımını terim anlamıyla; alanını da şiirle sınırlandırmamıştır. Nesir (düzyazı) için de matla'ın önemini şu sözlerle ifade etmektedir: “Şiirin, nesrin matla'larındaki birinci beyt ve fıkra mâbadına taalluk ve münâsebeti olmak lâzım geldiği gibi haddizâtında merbut ve iki şatr ve cümlelerin ma'naları müttehiden nokta-i maksûdeye menût bulunmalıdır” (s.5). Bu yorum günümüz paragraf ve kompozisyon bilgileri açısından güncelliğini korumaktadır.

Hüsn-i matla' tanımlarında ise kaynaklar arasında bazı farklar vardır. Saraç'a göre hüsn-i matla' sıradan bir matla' beytinden öte, etkileyici, anlam-lafız ilişkisi sağlam ve güzel olan matla' beytine denir. Bu şekilde etkileyici ve güzel bir şekilde o şiirin başlaması aynı zamanda hüsn-i ibtidâ olarak da adlandırılır.⁹ Hüsn-i matla'ın, matla' beytinin sağlam ve güzel olması şeklindeki bu tanımların şekil itibarıyla iki terimin aynı olduğu anlamına gelir. Tâhirü'l-Mevlevî ise matla'ı şöyle izah eder: “Matla'daki âhenk ve mânâyı kuvvetten düşürmemek için şâirler hüsn-i matla' beytini daha kuvvetli tertîb etmeğe çalışırlardı. İran şâirlerinden Şevket Ferâhî'nin “Felek, senin güzelliğini Yûsuf'un hüsnünden daha renkli gösterdi; nitekim şâir de hüsn-i matla'ı matla'dan

⁵ “Gülzar-ı Edeb” Nam Risale-i Bediyyeden Hüsn-i Matla' Tarifi “Hüsn-i Matla'” Yahud “Hüsn-i İbtida.” İsam, erişim 26 Temmuz, 2023, http://isamveri.org/pdfosm/D00974/1313_II_OS/1313_II_OS_EFENDIAH.pdf.

⁶ Bkz. Ek-2.

⁷ Matla ve hüsn-i matla' hakkında bilgi için bkz. M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye* (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2014), 16-17.

⁸ Bkz. Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî*, “Matla” (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2016), 1364.

⁹ M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye* (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2014), 17.

parlak yazmaya çalışır” beytiyle buna telmîh eder.”¹⁰ Bu tanıma göre ise iki terim aynı değildir ve hüsn-i matla‘ın gerek anlam gerekse âhenk bakımından matla‘dan daha üstün olması beklenir. Dilçin de “Gazelin musarra‘ olan ilk beytine matla‘ (doğuş yeri) denir. Matla‘dan sonra gelen beyte de hüsn-i matla‘ adı verilir ki, bu beytin matla‘dan daha güzel olmasına dikkat edilir”¹¹ şeklinde bir ifadeyle iki terimin gerek üslup gerekse şekil açısından farkını vurgulayan bir tanım tercih etmiştir. Pala ise “hüsn-i matla‘ı: “Bir şiirin, özellikle gazelin ikinci beyti” olarak tanımlamaktadır.¹² Mermer ve Keskin’in “Gazelde matla‘ beytinden sonra gelen beyte bu ad verilir. Matla‘ın anlamını kuvvetlendirmesi ve âhenk bakımından da onu desteklemesi gerekmektedir”¹³ ifadeleri de bu görüşü desteklemektedir.

Abdullâh Hasîb Efendi de makalesine hüsn-i ibtidânın (hüsn-i matla‘) bedî‘ ve beyân ehline göre tanımı ile başlar. Tanım şöyledir: “Hüsn-i ibtidâ” (hüsn-i matla‘) mevzû‘-ı bahs olacak envâ‘-ı bedî‘anın matla‘ ve mukaddimesi yani başlangıcıdır. Bu nev‘e berâ‘at-i matla‘ dahi denir. (s.4). Görüldüğü üzere Abdullâh Hasîb Efendi’nin hüsn-i matla‘ tanımı matla‘ tanımı ile çok benzerdir.

Abdullâh Hasîb Efendi, yazısının ilerleyen kısımlarında gerek konuşmacı ve yazarların hüsn-i matla‘ sanatını kullanmaları gereken dört yerden birincisini ifade ederken gerek verdiği örnekler üzerinden hüsn-i matla‘ ile ilgili görüşlerini açıklığa kavuşturacaktır. “Mütekellim veya muharrirler dört yerde hüsn-i matla‘ sanatını ve bu bâbdaki belâgatini kullanmalıdır. Birincisi ‘matla‘da’dır ki terkîb-i izâfe-i mezkûr bunu ta‘yîn eder” (s.5). cümlesi onun hüsn-i matla‘ı, matla‘da kullanılan bir sanat olarak anladığını göstermektedir. Yine Abdullâh Hasîb Efendi’nin bir kasidenin ilk beytini hüsn-i matla‘ örneği olarak vermesi onun hüsn-i matla‘ı şekil olarak matla‘dan ayrı görmediğini; Saraç’ın tanımında olduğu gibi güzel olan matla‘ beytine verilen bir isim telakki ettiğini düşündürmektedir.

Abdullâh Hasîb Efendi ayrıca hüsn-i matla‘ ve hüsn-i ibtidâ ile aynı gördüğü berâ‘at-i matla‘dan sonrasını kastederek “Ondan sonra berâ‘at-i istihlâl gelür” (s.4) cümlesiyle berâ‘at-i istihlâl’in başlangıçtan sonra gelen kısım olduğunu ifade eder. Tâhirü’l-Mevlevî ise: “Berâ‘at-i istihlâl’e “hüsn-i ibtidâ” da tabîr olunur” demektedir.¹⁴ Hemen ardından Cevdet Paşa’nın Belâgat-i Osmâniyesi’nden getirdiği izah ise bu tespiti farklı bir boyuta taşımıştır. Cevdet Paşa’nın bu konudaki görüşü şöyledir: “Binâen aleyh hüsn-i ibtidâyâ ziyâde i‘tinâ olunmak lâzım gelir ve en a‘lâsı maksadı müş‘ir olan sözler ile ibtidâ etmektedir. İşte buna berâat-i istihlâl denilir.¹⁵ Bu tanıma göre ince bir ayırım söz konusudur ki berâ‘at-i istihlâl, hüsn-i ibtidâ değil; hüsn-i ibtidâyâ maksadı işaret eden sözler ile başlamaya denmektedir. Abdullâh Hasîb Efendi’nin berâ‘at-i matla‘dan dolayısı ile hüsn-i matla‘dan (hüsn-i ibtidâ) sonra “berâ‘at-i istihlâl gelür” (s.4) dediği düşünüldüğünde ise matla‘dan sonra gelen beyte “berâ‘at-i istihlâl” denmiş olur ki bu tespit de berâ‘at-i istihlâl’i, hüsn-i ibtidâ/hüsn-i matla‘/matla‘ ya da bunlara uygun sözlerle başlamak olarak tanımlayan kaynaklarla çelişmektedir.

Görüldüğü üzere tanımlar arasında bazı farklar söz konusudur. Terimlerin iç içe geçmesi ya da birbirlerinin yerine kullanılması gibi durumlar da konuyu daha karmaşık bir hâle getirmiştir. Ayrıca kaynaklardaki girift cümlelerin günümüze aynen aktarılmaları en hafifi, intibakı

¹⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, “Hüsn-i matla‘” (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994), 56.

¹¹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997), 105.

¹² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, “Hüsn-i matla‘” (İstanbul: Kapı Yayınları, 2005), 218.

¹³ Ahmet Mermer ve Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016), 88.

¹⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, “Hüsn-i matla‘” (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994), 56.

¹⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-i Osmâniye*, haz., Turgut Karabey ve Mehmet Atalay (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 156.

zorlaştırma olan birtakım sorunlara sebep olmaktadır. Benzer durumlar farklı belagat konuları için de geçerlidir. Gerek Tanzimat'tan bugüne yazılan Türkçe eserlerde gerekse konu ile ilgili Arapça ve Farsça kaynaklarda benzer sorunlara rastlamak mümkündür.¹⁶ Esasen bu terimler ayrı bölümleri de ifade etse; biri şekli diğeri ifade biçimini de tanımlasa belagat ve fesahat ile ilgili olması ya da olmaması gerekenler her iki ihtimalde de geçerlidir.

Abdullâh Hasîb Efendi, hüsn-i matla' bölümlerinde kullanılacak ifadelerin muhatabı etkileyebilmesi için gerek şekil gerek anlam açısından kelimedeki olması ya da olmaması gerekenleri belîğ bir şekilde şöyle ifade etmiştir: "Bu zemînde kullanılacak elfâz, ve o elfâzın şâmil bulunduğu me'ânî, gâyet dil-firîb ve mü'essir olmak şart-ı a'zamdır. İhtisâr-ı muhill-i gayr-i müfid ve tatvîl ve [itn]âb-ı mümill-i nâ-şenîd[e]den ictinâb ile elfâz ve me'ânî yekdiğeriyle mütenâsık ve mütenâsib ve eczâ-yı kelâm birbirine merbût ve mütekârib olmalı ki sâmi'anın incizâbına, kuvve-i müdrikenin inbisâtına, tesîr-i küllîsi olsun. Meselâ elfâzı gâyet rakîk, tekellümü selîs, sebki vecîz, misâli azîz, mazmûnu gazîr, mefhûmu tab'a sûret-i telakkîde gazîr olan 'ibârât ile bil'akis telaffuzu düşvâr, idrâk[i] gavr, me'ânîsi sıklet-medâr elfâz beynindeki tesîr, âzâde-i takrîrdir" (s.5).

Matla' ile hüsn-i matla'ın tanımları ve kapsamaları ne olursa olsun kanaatimizce bu terimler öğretim hedefleri ve metotları da göz önünde bulundurularak iki ayrı terim olarak ayrı başlıklar altında değerlendirilmelidir. Konu ile ilgili kaynakların çoğunda da tanımlama açısından bu şekilde ele alınmakta ve hüsn-i matla', matla'dan sonra gelen beyit olarak tanımlanmaktadır. Ancak klasik belagat ve edebiyat kaynaklarındaki bilgilerin yer yer farklı ve girift beyanları bu konuda bazı kafa karışıklıklarına sebep olmaktadır. Bu konuda Abdullâh Hasîb Efendi'nin yaptığı gibi, örnekler üzerinden yapılacak yeni çalışmalara olan ihtiyaç da aşîkârdır.

Abdullâh Hasîb Efendi bu eserinde hüsn-i matla'ı (hüsn-i ibtidâ) bir sanat olarak değerlendirmiş ve konuyu manzum örneklerle de zenginleştirerek ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Metin boyunca okuyucunun işini kolaylaştırıcı bir tarzda dipnot sistemi ile sayfa altı sözlük oluşturulmuştur. Abdullâh Hasîb Efendi, konuşmacı ve yazarların hüsn-i matla' sanatını kullanmaları gereken dört yeri şu şekilde sıralamıştır:

"Erbâb-ı fen nezdinde cârî olduğu üzere mütekellim veya muharrirler dört yerde hüsn-i matla' sanatını ve bu bâbdaki belâgatini kullanmalıdır. Birincisi 'matla'da'dır ki terkîb-i izâfe-i mezkûr bunu ta'yîn eder" (s.5). Bu ifade başlangıçtaki tanımı açıklayıcı niteliktedir. İfadeye göre hüsn-i matla', matla'da kullanılan bir sanatın adıdır. Buradaki matla' kelimesini terim anlamının dışında, bir eserin başlangıç kısımları olarak anlamak da mümkündür. Hüsn-i matla'ın neden matla'da kullanılması gerektiğini ise müellif şu cümlelerle ifade etmektedir: "Çünkü iftitâh-ı kelâm, sâmi'inin def'aten ve vehleten işitip görecekleri manzaranın mâhiyet-i hakîkiyyesinin ta'yînine vâsıtâ-i müstakille olacağından ve şu hâlde muhâtabların ne kadar kuvve-i muhayyile ve müdrikeleri var ise onu bir noktada cem' ve hasr edecekleri gibi hüsn-i matla' şurût-ı lâzimeyi câmi' olur ise kelâmı istimâ'a veyâhûd kırâ'ate muntazır ve âmâde bulunanlar onu tamâmiyle ihâta ve idrâke müsta'id ve müteyakkız buluncaklarından şiddet-i te'sîrâtı altında kalmağa mecbûr olurlar" (s.5). Özetle bir eserin başlangıcında hüsn-i matla' sanatı kullanıldığında ve hüsn-i matla' gerekli şartları taşıdığına dinleyici ya da okuyucuların ifadeleri anlama konusundaki hazırbulunuşluk düzeyleri ve ifadelerden etkilenmeleri sağlanmış olacaktır.

¹⁶ Şiir bilgisi konusunda Türkiye'de hazırlanan bazı yayınlarda, belagat ilmine ait terimlerin klasik kaynaklardan farklı kullanılması ile ilgili bilgi için bkz. Ebubekir Sıddık Şahin, "Şiirin Üç Güzeli: Hüsn-i Matla', Hüsn-i Tahallüs, Hüsn-i Makta'", *DTCF Dergisi* 62/1 (2022): 666-685.

“İkincisi mukaddimeden neticeye güzel bir surette intikâl ve maksadı istihsâl eylemek. Üçüncüsü, mevzû-ı bahs ü emel olan talebi matlûbun-minhden hüsn-i üslûb ile istihlâs ve istîsâl etmek. Dördüncüsü, derecât-ı selâsedden bi’t-teselsül merâma tevassul ile hâtîme-i kelâma fâsıla-i mü’essire vermektir” (s.6).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere Abdullâh Hasîb Efendi, hüsn-i matla‘ın alanını şiirle sınırlandırmadığı gibi sadece bir eserin giriş kısımları ile de sınırlandırmamıştır. Onun hüsn-i matla‘ anlayışına göre bir eserin baştan sona her bölümünde -ki her bölümün baş kısımları olarak yorumlamak da mümkündür- hüsn-i matla‘ kullanılmalıdır. Abdullâh Hasîb Efendi’nin bu konudaki meşhur bilgilerden farklı olarak beyan ettiği bu görüşler dikkat çekicidir. Söz konusu ifadeler ilk bakışta müellifin makta‘ yerine dahi matla‘ı koyduğu ve belagat konusuna tam hakim olmadığı zannına sebep olsa da müellif durumun farkındadır ve bu durumda “matla‘ın makta‘a behemehâl müşâbehete elzemdir” (s.6) ifadesiyle matla‘ın makta‘a benzemesini bir zorunluluk olarak görmektedir.

Abdullâh Hasîb Efendi yedi sayfalık yazısının son beş sayfasını konu ile ilgili örneklerle ve bu örneklerin tahliline ayırmıştır. Verdiği teorik bilgilerde meseleyi şiirle sınırlandırmaya da örneklerin tamamı manzumdur. Arapça-Farsça şiirlerin tercüme başlığı altında verilmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerden seçilen 17 manzume örneğinin bazılarının nazım şekilleri ya da türleri de ifade edilmiştir. İsmi geçen nazım türleri; tevhîd, bahâriye, muzafferiyetnâme (fethiyye); nazım şekilleri ise gazel ve kasidedir.

Tevhîd, birleme anlamında Arapça asıllı bir kelime olup edebî ıstılahta bir edebî türü ifade eder. Allâhu teâlânın birliğine dair yazılmış gerek manzum gerek mensur metinlere tevhîd denir. Ayrıca bir nazım biçimi olan kasidede Allâhu teâlânın birliği konu edilmişse konusuna göre isim verme usulünden hareketle bu tür kasidelere de tevhîd adı verilir. Bahâriye ise Farsça bahâr kelimesine getirilen nispet eki ile türetilmiş, bahara ait, baharla ilgili anlamlarında bir kelimedir. İstılahta ise farklı nazım biçimleri ile kaleme alınmış olan bahar konulu şiirlere denir. Ayrıca bir kasidenin giriş bölümü olan nesîb ya da teşbîbde bahar konusu esas alınmışsa bu kasidelere de bahâriye adı verilir.¹⁷ Muzafferiyetname ise temel başvuru kaynaklarında yer verilmeyen bir adlandırma olması hasebiyle ayrı bir önemi haizdir. Abdullâh Hasîb Efendi’nin şair ismi zikretmeksizin “Bir muzafferiyetnâmenüñ hüsn-i matla‘ı” (s.7) olarak verdiği beyit, “Sultan Genç Osman Kasidesi” olarak da bilinen Nefî’ye ait olan bir kasidenin ilk beytidir:

Âferîn ey rûzgârın şehsüvâr-ı safderi
Arşa as şimden geri tığ-ı Süreyyâ cevheri (K14/1)¹⁸

Müellif, muzafferiyetnâme tabiri ile Sultan Genç Osman’ın (1618-1622) Hotin cihadını kastetmiştir. Nitekim bu kasidenin başlığı “Kaside-i Aliyyü’l-Âl Der-Ta‘rîf-i Cihâd-ı Sultan Osmân”dır. Bir kasidenin girişinde bu konuya yer vermesi nedeniyle muzafferiyetnâme tabirini *fethiyye* anlamında kullanılmış olması muhtemeldir. Bu örnekte dikkat çeken bir başka husus ise hüsn-i matla‘ örneği olarak bir kasidenin ilk beytinin yani matla‘ının verilmiş olmasıdır. Bu örnek, yukarıda tartışılan ve kaynak eserler arasındaki farklı beyanlar nedeniyle karışıklığa sebep olan kavram hakkında Abdullâh Hasîb Efendi’nin görüşünü somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu

¹⁷ Bahâriye ve tevhîd hakkında bilgi için bkz. Bayram Ali Kaya vd. *Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2018), 163, 224.

¹⁸ Nefî. *Divan*, haz. Metin Akkuş (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018). 67

örneğe göre Abdullâh Hasîb Efendi'nin, hüsn-i matla'ı, matla'dan sonra gelen bir beyit olarak değil; belîğ bir surette yazılan matla' olarak gördüğü söylenebilir.

Verdiği örneklerde şairlerinden istifade ettiği şairleri zikretmeyi tercih etmeyen Abdullâh Hasîb Efendi, sadece Bâkî ve Necâtî isimlerini/mahlaslarını verip bu iki şairin beyitlerini mukayese etmiştir. Söz konusu örneği incelemek konuyu pekiştirmek açısından faydalı olacaktır. Müellif, Bâkî'nin:

Rûh-bahş oldu mesîhâ-sıfat enfâs-ı bahâr

Açdılar dîdelerin *hâb-ı 'ademden ezhâr*

beyti ile Necâtî'nin:

Gülzâra gel ki kevser-i bâğ [u] nesîm-i subh

Emvât-i hâki etdiler ihyâ mesîh-vâr

beyti arasında yaptığı değerlendirmede Bakî'nin hüsn-i matla'ını daha revnaklı ve canlı bulmuştur (s.5). Hâb-ı 'adem ile emvât-i hâk teşbihleri arasındaki farkı, hulle-i sündüs-pîrâ ile kefen-i dehşet-nümâ arasındaki farka benzetmiştir. "Hâb-ı 'ademden bir neşr-i cân-fezâ neşr olunuyor. Hâlbuki emvât-i hâk'den bir haşr kokusu yayılıyor... Mahlasına nazaran Necâtî, bu hufre-i sakâmete düşmemek lazım gelir ise de sû'-i tâlî'inden sû'-i matla' mezlaka'-i ikdâmından necât ve halâs bulamamıştır (s.6). ifadeleriyle Necâtî'yi menfî anlamda eleştirerek mukayeseyi sonlandıran Abdullâh Hasîb Efendi şair eleştirisi açısından da edebiyat tarihine çok önemli bir not düşmüştür.

Çoğu zaman bir edebî metni şerh ederken, çalışmanın yapısı, örnekleri keskin bir hatla metinden ayırıp sadece o parçayı tahlile müsaade etmez. Abdullâh Hasîb Efendi de konuya vâkıf biri olarak aynı usul üzere davranmıştır. Asıl konunun dışına çok çıkmadan ihtiyaç hissettiği yerlerde başka sanatlara da temas etmiş ve bunu bilinçli olarak yaptığını ifade etmiştir. Abdullâh Hasîb Efendi'nin metin şerhi tavrını da göstermesi bakımından önemli olan bu durumu bir örnek üzerinden somutlaştırmak mümkündür¹⁹:

"Hüsn-i Matla'a Misâl: Tevhîd-i Cenâb-ı Bârî

Ey muhît-i kudretünde mihr ü mâh iki habâb [2]

Çarh-ı atlas sâha-i sun'unda [3] çetr-i [4] bî-tınâb [5]

Sun'unı izhâr idüp azdâda virdi imtizâc

İtdiler âmîziş âb ü âteş ü bâd ü türâb

-----

[2] Habâb. Su yüzündeki kabarcıklar. [3] Sun'. Güzel işlemeye ve iyilik ve ihsâna mahsusdur. Fi'l-i ehasdur. Hayvânât ve cemâdâta nisbet olunmaz. [4] Çetr, çadır. [5] Tınâb. Tunubuñ cem'i. Çadır ipi.

-----

¹⁹ Kaynak metindeki dipnotların bu makalenin dipnotları ile karışmaması için kaynak metindeki dipnot sistemi aslına sadık kalınarak metin formatında muhafaza edilmiştir.

İkinci beytdeki sanâyi'-i edebiye pek âlî olduğundan terdif edildi. Çünkü hüsn-i teşbîh sûretiyle cihân-tâb olan şems ve kamer, cenâb-ı Bârî'nün bahr-i 'azametinde iki kabarcık derecesinde kalıyor ve hukemâ-yı sâlifenün ta'bir ettikleri 'anâsır-ı erba'anun yekdiğeriyle keyfiyyet-i imtizâcını şâ'ir hakîmâne bir mısradâ cem' ediyor (s.6)."

Örnekte görüldüğü üzere Abdullâh Hasîb Efendi, Tevhîd-i Cenâb-ı Bârî başlığı altında hüsn-i matla'ı göstermek için verdiği iki beytin izahında ikinci beyitteki edebî sanatları çok üstün gördüğü için onlara da temas etmiştir.

Abdullah Hasîb Efendi'nin seçtiği örnekler genellikle kısa manzum parçalardır. En kısa örnek iki mısra en uzun örnek ise sekiz mısradan oluşmaktadır. *Hüsn-i matla'a misâl* alt başlığıyla başlayan örnekler *diğer misâl* başlıklarıyla devam etmiştir. Müellif, örnekleri verip geçmemiş; bilakis okuyucu için her örneğin ardından örnek metni izah etmiştir. Metinde geçen izaha muhtaç kelimelerin anlamlarını dipnotlarda sayfa altı sözlük biçiminde vermeyi de ihmal etmemiştir. Arapça ve Farsça örneklerde ise kaynak metnin ardından *Tercüme* başlığı altında metni hedef dile aktardıktan sonra gerekli şerh ve izahatta bulunmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada Osmanlı devlet adamı ve yazarlarından Abdullâh Hasîb Efendi'ye ait olduğu tespit edilen fakat ulaşılamayan *Gülzâr-ı Edeb* adlı risalenin Resimli Gazete'de yayımlanan hüsn-i matla' ile ilgili bölümü ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Abdullâh Hasîb Efendi'nin konu ile ilgili görüşleri bazı kaynak eserlerle de karşılaştırılarak kaynak eserler arasındaki bilgi uyumsuzluklarına işaret edilmiştir. Abdullâh Hasîb Efendi'nin görüşlerinin yanı sıra kendi cümlelerinden alıntılar yapılarak belagat konusunda yazan birinin üslubuna da dikkat çekilmiştir.

Abdullâh Hasîb Efendi'nin hüsn-i matla'ı bir sanat olarak görüp matla' üzerinde uygulandığını ifade etmesi; matla'ın tanımını terim anlamıyla; alanını da şiirle sınırlandırmaması; nesir için de matla'ın önemine özellikle dikkat çekmesi; hüsn-i matla'ın alanını da şiirle sınırlandırmadığı gibi bir eserin sadece giriş kısımları ile de sınırlandırmayıp bir eserin baştan sona her bölümünde hatta hâtîme-i kelâma fâsıla-i mü'essire vermek için son bölümde dahi olması gerektiğini vurgulaması (s.6), matla' konusunda öne çıkan fikirlerini göstermektedir.

Müellifin bu yazısı, hüsn-i matla' konusunda bilgi veren diğer kaynaklardan ayrılan noktalarıyla, konuyu daha hacimli ve ayrıntılı olarak ele almasıyla, çok sayıda örnek üzerinden değerlendirmeler yapmasıyla önem arz etmektedir. Özellikle müellifin Bâkî ve Necâtî'ye ait beyitler üzerinden eleştirel bir gözle hüsn-i matla' mukayesesi yapması şiir eleştirisi açısından başlı başına bir öneme sahiptir.

Çalışmada Abdullah Hasîb Efendi'nin örnek olarak kullandığı beyitlerin ait oldukları türler ve nazım biçimi üzerinde durulurken kaynaklarda adı geçmeyen bir tabir olarak "Muzafferiyetnâme" tabirini kullandığı tespit edilmiştir. Bu dikkat çeken bir husustur. Abdullâh Hasîb Efendi'nin "Bir muzafferiyetnâmenün hüsn-i matla'ı" olarak kullandığı örnek beyit, Nefî'nin Sultan Genç Osman kasidesi olarak da bilinen eserinin ilk, dolayısı ile matla' beytidir. Kasîdenin konusundan hareketle Abdullâh Hasîb Efendi'nin *muzafferiyetnâme* tabirini *fethiyye* anlamında kullanmış olabileceği değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemi diğer bir çok alanda olduğu gibi edebiyat ile ilgili yayınların da yoğun olduğu bir dönemdir. Edebî meseleler, bir tarafta geleneğin devamını savunanlar ve bir tarafta batıyı örnek alanlar olmak üzere doğu ve batı merkezli yaklaşımlarla birçok açıdan ele

alınmıştır. Belagat ile ilgili çalışmaların da bir kısmı bu kapsamda değerlendirilebilir. Söz konusu yoğunlukta matbaanın yaygın kullanımı ve süreli yayınların etkisi ise oldukça fazladır. O döneme ait çalışmalar arttıkça; özellikle belagat hakkında kaleme alınmış eserler ilgililerinin istifadesine sunuldukça gün yüzüne çıkacak yeni bilgiler sayesinde güncellenen tecrübe, kaynaklar arasındaki ihtilafların giderilmesinde ve mevcut bilgilerin yeni yorumlarla harmanlanarak günümüz çalışmalarına yön vermesinde yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

- Ahmed Cevdet Paşa. *Belâgat-ı Osmâniye*. Haz., Turgut Karabey ve Mehmet Atalay. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.
- Hızlı, Kasım. “Son Dönem Maarif Bürokratlarından Abdullah Hasib Efendi ve Mekâtib-i Gayr-ı Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği” 2. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Kitabı*. Der., Murat Öztürk ve Halit Yabalak. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2020: 266-278.
- İsam. “Gülzar-ı Edeb” Nam Risale-i Bediiyyeden Hüsn-i Matla' Tarifi “Hüsn-i Matla” Yahud “Hüsn-i İbtida.” Erişim 26 Temmuz, 2023, http://isamveri.org/pdfosm/D00974/1313_II_OS/1313_II_OS_EFENDIAH.pdf.
- Kaya, Bayram Ali, Ozan Yılmaz, Vildan S. Coşkun ve Orhan Kaplan. *Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2018.
- Mermer, Ahmet ve Neslihan Koç Keskin. *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.
- Nefi. *Divan*. Haz. Metin Akkuş., Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Özer, Rukiye. “Resimli Gazete 1312-1315 İnceleme, Fihrist, Seçme Yazılar”. Yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, 2018.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. “Hüsn-i matla’”. İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
- Saraç, M. A. Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: Gökkuşbuca Yayınları, 2014.
- Şahin, Ebubekir Sıddık. “Şiirin Üç Güzeli: Hüsn-i Matla’, Hüsn-i Tahallüs, Hüsn-i Makta’”. *DTCF Dergisi* 62/1 (2022): 666-685.
- Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî*. “Matla’”. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2016.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügatı*. “Hüsn-i matla’”. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.

Ekler

Ek-1: Encümen-i Teftîş ve Muâyene Reîs Vekîli Sa'âdetlü Abdullâh Hasîb Efendi Hazretleri

Ek-2: Son sayfanın sağ sütununda (s.10) yer alan “Hasîb” imzası

